

Tanári segédlet

Numerus clausus

Az 1920. évi XXV. tc. (A tudományegyetemekre, műegyetemre, a budapesti közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiára való beiratkozás szabályozásáról) az egyetemekre való beiratkozást a nemzetiségek országon belüli arányához kötötte. A törvény 3.§ 3. bekezdése fogalmazza meg pontosan a felvétel szempontjait:

„Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenctized részét.”

A törvény végrehajtási utasítása a zsidók számára 6%-os arányt állapított meg. A törvényt egyes történészek – tekintettel a végrehajtási utasításra – a későbbi zsidótörvények elődjének tekintik, bár maga a *zsidó* szó egyáltalán nem fordul elő a szövegben. 1928-ban módosították, a 3.§ 3. bekezdést eltörölték.

Az első zsidótörvény

Az 1938. évi XV. tc. (A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról) kimondta: a szabadfoglalkozású állásoknál (újságíró, színész, ügyvéd, mérnök, orvos) és a tíz értelmiséginél többet foglalkoztató kereskedelmi, pénzügyi és ipari vállalatoknál 20% lehet a zsidók maximális aránya, melyet öt év türelmi időszak alatt kell elérni. A jogszabály alól mentesültek az első világháborúban és az ellenforradalomban különböző érdemeket és kitüntetések szerzett zsidók, a hősi halottak özvegyei és gyermekei, az 1919 augusztusa előtt kitértek, valamint ezek gyermekei, amennyiben nem tértek vissza a zsidó vallásra. Bár a törvény még vallási alapon definiálta a zsidó fogalmát, az 1919. augusztus 1-je után kikeresztelkedetteket zsidónak minősítette.

A második zsidótörvény

Az 1939. évi IV. tc. (A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról) már elsősorban faji szempontból határozta meg, hogy ki számít zsidónak. Zsidónak minősült, aki önmaga, legalább egy szülője vagy legalább két nagyszülője az izraelita felekezet tagja volt a törvény hatálybalépésekor vagy azelőtt. A törvény 6%-ban maximálta a zsidók arányát a

szellemi foglalkozásokban, valamint megtiltotta zsidók alkalmazását állami közigazgatási és igazságügyi szerveknél és középiskolákban. Zsidó nem tölthetett be színházakban, sajtóban, rádióban olyan állást, amely befolyással volt annak szellemi irányvonalára. Az engedélyeztetés alá eső ipari és kereskedelmi ágazatokból a zsidókat a törvény teljesen kizárta.

A harmadik zsidótörvény

Az 1941. évi XV. tc. (A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc. kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről) már mindenkit zsidónak minősített, akinek két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született. Megtiltotta a vegyes házasságokat zsidó és nem zsidó között, valamint a zsidó férfi és keresztény nő közötti nemi kapcsolatot.

A zsidótörvények teljes szövege olvasható:

- *Emlékezz! Válogatott levéltári források a magyarországi zsidóság üldöztetésének történetéhez, 1938–1945*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2004.
- A Holokauszt Emlékközpont honlapján:
<http://www.hdke.hu/tudastar/enciklopedia/jogszabalyok>

A solti zsidóság

Az első zsidók a 19. század elején telepedtek le a faluban, többségük kereskedelemmel foglalkozott. A hitközség 1850-ben alakult, később csatlakozott az apostagi izraelita hitközséghez. 1941-ben 41 (0,5%) izraelita és 9 (0,1%) kikeresztelkedett zsidó élt Solton. 1944. május 5-én és 6-án a solti csendőrség átkutatta a zsidók számára kijelölt óvóhelyeket, mivel feltételezések szerint a zsidók itt rejtették el ékszereiket és vagyontárgyaikat. A kutatás eredménytelennek bizonyult. A községi hatóságok összeírása szerint 1944 májusában a településen 32 zsidó lakott. Őket 1944 májusában szállították át a kalocsai gettóba; innen június közepén minden valószínűség szerint a szegedi gyűjtőtáborba kerültek, ahonnan 1944. június végén Auschwitz-Birkenába deportálták őket.

Forrás: *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*, szerk. Randolph L. Braham, Budapest, Park, 2007.

A stróman fogalma

Az első két zsidótörvény érzékeny anyagi veszteségeket okozott a zsidóságnak, különösen a kis- és középpolgárságnak. Országszerte több mint 90 ezren veszítették el állásukat, a családtagokkal együtt körülbelül 220 ezer ember életkörülményei jelentősen romlottak. A törvények egyikét sem hajtották azonban végre maradéktalanul. Kiepült az illegális alvállalkozások és a „strómanság” rendszere, ezért az állásukat veszítették közül sokan így meg tudták tartani egzisztenciájukat. (A „stróman” vagy „aladár” olyan nem zsidó családtag, ismerős vagy barát, akinek a vállalatot, boltot, üzemet papíron a nevére írták, így a cég mentesült a zsidótörvények hatálya alól. A stróman szolgálataiért pénzt kapott, a céget tovább irányító tulajdonos pedig fenn tudta tartani magát és családját.) Mindez gyakran a hatóságok hallgatóságos beleegyezésével történt, hiszen a fellendülő hadigazdaság fő megrendelőjeként az állam nem engedhette, hogy az ipari és kereskedelmi forgalomból ténylegesen kikapcsolja a zsidó nagyvállalatokat és szakembereket.

Deportálás Strasshofba

A tömeges deportálások időszakában mindössze néhány vonat került el Auschwitz-Birkenaut. Június végén mintegy 15 ezer ember az ausztriai Strasshof térségébe érkezett. Két vonat Szegedről, kettő Debrecenből, és egy Szolnokról ment erre. Több város, például Szolnok, Szeged, Debrecen, Békéscsaba, Baja zsidó lakosainak egy része került ezekre a vonatokra. Az ügy háttere nem egyértelmű. Annyi biztos, hogy a bécsi polgármester (egy SS-dandártábornok) Kaltenbrunnerhez, az RSHA (*Reichssicherheitshauptamt* – Birodalmi Biztonsági Főhivatal) főnökéhez fordult, és magyar zsidó munkásokat kért tőle a környéken munkaerőhiánnyal küszködő hadiüzemek számára. Kaltenbrunner informálta Eichmann, aki épp ebben az időszakban bonyolódott tárgyalásba a cionista Kasztner Rezsővel, a Budapesti Mentőbizottság (Vaada) elnökhelyettesével. Kasztner az „áruért vért” akció során a Svájcba irányított 1684 fős szállítmány összeállításával mellett további zsidó életek megkímélését próbálta elérni a nyugati szövetségesekkel állítólag zajló tárgyalások folytatásáért cserében. Eichmann valószínűleg felhasználta az alkalmat, és Kaltenbrunner kérésére néhány szállítmányt Ausztriába irányított, miközben mindezt a cionistáknak tett engedményként tüntette fel.

Az érintett zsidókat a strasshofi elosztótáborból a környékbeli falvakba és városokba irányították. Legtöbbjüket mezőgazdasági munkára fogták, egy részük romeltakarításban és légvédelmi létesítmények építésében vett részt. Szelekció nem volt, a családok többnyire együtt maradhattak. Bár az elégtelen ellátás és a betegségek, valamint néhány SS-legény

kegyetlensége következtében sokan meghaltak, a Strasshofba került magyar zsidók több mint nyolcvan százaléka túlélte a háborút.

A budapesti gettók

A nyilas vezetés 1944. november közepén határozta el, hogy a Magyarországon maradt, a semleges diplomáciai testületek védelmével nem rendelkező zsidókat gettóba tömöríti. A fővárosi zsidók ügyeinek intézése és a gettó felállítása Solymosi János rendőrtörzsfőfelügyelő feladata volt. Vele a nyilas puccs után újjáalakult Zsidó Tanács tagjai Stöckler Lajos vezetésével folytattak egyenlőtlen tárgyalásokat a gettó határaitól, ellátásáról, védelméről. A Pest VII. kerületében kijelölt gettó összefüggő terület volt. Ide telepítettek az elszórt csillagos házakból több mint 40 ezer zsidót, miközben a területről 12 ezer kereszténynek kellett kiköltöznie. A gettó pontos határait november 29-én tette közzé Vajna Gábor nyilas belügyminiszter. A területet december 10-én zárták le. Az átköltözés folyamán nyilas egységek csaptak le a cipekedő zsidókra, kifosztva és nem egy helyen (például a Városligetben) legyilkolva őket. A folyamatos razziák, gettóba kényszerítések, és az ún. „védett gettó” (lásd alább) részleges felszámolása miatt a létszám gyorsan emelkedett, végül 1945 januárjában elérte a 70 ezret. Egy szobára átlagosan 14 ember jutott. A gettó területét magas fapalánkkal vették körül, négy kaput nyitva a kerítésen.

A gettó lakóinak helyzete folyamatosan romlott. Az ostrom harci cselekményei, a bombázások, a belövések természetesen a gettót sem kímélték. Az élelem – akárcsak városszerte – nagyon kevés volt, az utolsó időszakban az emberek tömegesen haltak éhen. A nyilas és német betörések, razziák is sok életet követeltek. A Zsidó Tanács legtöbb tagja mindent elkövetett, hogy a kritikus körülmények között orvosi ellátást, élelmet, védelmet biztosítson, és vigaszt nyújtson a gettóban sínylődőknek. Berend Béla főrabbi a bombázáporban is istentiszteletet tartott a hívőknek. Komoly Ottót (a Budapesti Mentőbizottság vezetőjét), aki tanácsstagsága mellett a Nemzetközi Vöröskereszt mentőakcióiban is irányító szerepet játszott, a nyilasok elhurcolták és meggyilkolták. Hasonló sors várt a testület egyik legaktívabb tagjára, Szegő Miklósrá is. A Zsidó Tanács közkonyhákat, kórházakat állított fel és üzemeltetett mostoha körülmények között. Külön említést érdemel a műszaki osztály vezetője, Domonkos Miksa, aki csillag nélkül, honvéd századosi egyenruhájában a Honvédelmi Minisztérium és a Tanács katonai összekötőjének kiadva magát, határozott fellépésével sokszor meghátrálásra kényszerítette a fegyveres nyilasokat. Domonkos – Stöcklerrel együtt – a legutolsó napig mindenütt feltűnt, ahol szükség

volt rá, és fáradhatatlanul, rendkívül bátran szervezte a gettó életét a legsúlyosabb körülmények között.

A gettó élelmézéséből a fővárosi hatóságok mellett a Nemzetközi Vöröskereszt és az ifjú cionisták is kivették a részüket. A nyilas Szalai Pál, a rendőrség és a nyilas párt összekötője minden segítséget megadott a Zsidó Tanácsnak és a gettónak. December közepétől a fővárosi zsidó ügyekért Lócsey István rendőr-főfelügyelő felelt, aki vegyes őrséget szervezett a gettó és a zsidók védelmére. Ez többé-kevésbé sikeres is volt, bár például január elején több gyilkosság történt a gettóban. A nyilas razziákat végül csak a Szalai által kivezényelt újabb száz rendőrnek sikerült megriktánia. A pesti nagy gettót 1945. január 18-án szabadította fel a Vörös Hadsereg.

Szálasi politikájának megfelelően a semleges országok által védett zsidókat elkülönítették a diplomáciai oltalom alatt nem állók tömegétől. November 20-ig a (valódi vagy hamis) védődokumentumokkal rendelkező zsidókat az Újlipótváros délnyugati háztömbjeibe, a Margit híd pesti hídfője környékén álló épületekbe telepítették. Ezekben a napokban lesben álló nyilas karhatalmisták fosztogatták és bántalmazták a költözködőket. Sokukat a kijelölt terület szélén lévő, Szent István körút. 2. szám alatti nyilasházba hurcolták. Legálisan 15 600 védett személy volt Budapesten, az engedélyezett hely számukra is csak szűkösen volt elég. Ám mivel nagy mennyiségű hamis védődokumentum volt forgalomban, és az ilyenekkel rendelkezőknek is költözniük kellett, a „nemzetközi”, „védett” vagy „kis” gettó néven ismertté vált épületcsoport hamarosan az elviselhetetlenségig zsúfolttá vált. Előfordult, hogy egy kétszobás lakásban 50-60 ember szorult össze, a pincék, padlások és lépcsőházak is tele voltak. A lakók egyre többet éheztek.

A nemzetközi gettóban gyakoriak voltak a razziák, a védett házakból elhurcoltakat nemegyszer csoportosan lötték a Dunába. Amikor december legelején kiderült, hogy a semleges országok nem fogják elismerni Szálasi rendszerét és kormányát, a nyilas vezetés számára okafogyottá vált a nemzetközi gettó fenntartása. A védettek helyzete folyamatosan romlott. December folyamán rendszeressé váltak a nyilas terrorakciók, a kínzások, gyilkosságok, Dunába lövések. A nyilas hatóságok több ezer embert telepítettek át a nagy gettóba. A nemzetközi gettóban mintegy 30 000 ember érte meg a felszabadulást.

Forrás

- <http://www.holokausztmagyarorszagon.hu>
- A Holokauszt Emlékközpont (1094 Budapest, Páva u. 39.) *Jogfosztástól népiirtásig* című kiállítása, 6. tér, interaktív térkép